

ΑΝΑΣΥΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

Αλέξης Μητρόπουλος

1. Η υποβάθμιση της Εργασίας

Στο βαθμό που θα ήταν ανεπίτρεπτη αφαίρεση και στρουθοκαμηλισμός να υποτιμήσουμε την ολόενα και πιο αμείλικτη συνάρτηση νέας τεχνολογίας και αναδιάρθρωσης της συνολικής οικονομικής λειτουργίας, άλλο τόσο θα μπορούσε να θεωρηθεί σύμπτωμα ιδεολογικής μιζέριας, πολιτικής μικροψυχίας και προϋούσης δογματικής αγκύλωσής της η υποβάθμιση της πασιδήλης διαπίστωσης ότι στις νέες τεχνολογικές συνθήκες την πρωτοβουλία των κινήσεων έχει το καπιταλιστικό σύστημα. Και θα ήταν ακριβέστερο να ειπωθεί ότι αυτή η συγκλονιστική ποιοτική και ποσοτική παρέμβαση στους παράγοντες της οικονομικής διαδικασίας είναι η αλτερνατίβα, ο νέος τρόπος συσσώρευσης του υπερεθνικού, πλέον, κεφαλαίου. Γιατί, αν φέρνει κάτι καινούριο στο επίπεδο των σχέσεων πολιτικής εξουσίας και οικονομίας αυτός ο νέος τρόπος οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας, είναι η αυξανόμενη ανεξαρτητοποίηση της οικονομίας έναντι της πολιτικής εξουσίας (αποφεύγω τον όρο πολιτική λειτουργία, αφού δεν ταυτίζεται πάντα με τον όρο πολιτική εξουσία, που πολλές φορές προτιμά άλλους μηχανισμούς, παρά το παραδεδομένο αλλά ατροφικό και επιφανειακό πολιτικό εποικοδόμημα των αντιπροσωπευτικών θεσμών). Όχι πως η οικονομική λειτουργία ουδετεροποιείται, αλλά με το νέο τεχνολογικό όχημα διαπερνά τα εθνικά όρια, υποτιμά και εύλογα τις ιδεολογικές και πολιτικές διαφορές, δεν κάνει επιλογή συστημάτων, έχει μια νέα δικαιολογημένη αυτοπεποίθηση. Δεν αισθάνεται την ανάγκη να εξουσιάζει άμεσα, γνωρίζοντας ότι η αποδοχή της είναι μονόδρομος για τα εθνικά κράτη. Η την αποδέχεται και μπαινεις στο όχημά της, έστω κολοβωμένος και χωρίς δικαίωμα επιλογής θέσης, αλλά πάντως επιβιώνεις και ελπίζεις, ή την αρνείσαι και περνάς αμετάκλητα στην αρμοδιότητα της ιστορίας. Με τη διαρκή, βέβαια, αλλαγή και τελειοποίηση των μεθόδων και της τεχνογνωσίας, οι ελπίδες σου δεν μπορούν να υπερβούν το επίπεδο της σχετικά έγκαιρης εισαγωγής τους σε σχέση με άλλους, και ασφαλώς δεν υπάρχουν άλλες επιλογές παρά αυτές που ακούουν στο όνομα επιλογή - προσχώρησης. Στα συνεχώς ανανεούμενα εργαστήρια του απρόσωπου, ολιγαρχικού, απάτριδος, αποϊδεολογικοποιημένου, υπερεθνικού κεφαλαίου, ολόενα και περισσότεροι εναποθέτουν τα υπολείμματα της εθνικής τους ανεξαρτησίας, το δικαίωμα στην επιβίωση ανακτά την πρωταρχική απλοϊκή του έννοια και οι ιδεολογίες αναγνωρίζουν την ανωτερότητα της αναγκαιότητας και της οικονομίας. Οι ενστάσεις έχουν μόνο θεωρητική σημασία. Και βέβαια αυτός ο νέος καθοριστικός παράγοντας της παραγωγής και της οργάνωσης όλης της οικονομίας είναι η πεμπτούσια της υπεραξίας γενεών και γενεών, προϊόν της συσσωρευμένης γνώσης και έρευνας της αδιάκοπης σειράς των εργαζομένων, των ανθρώπων του πνεύματος και της ανδιοτελούς τους αφοσίωσης στην υπέρβαση των δεδομένων συνθηκών και στην ανακάλυψη μέσων αναβάθμισης της ζωής. Και θα ήταν απίθανο αυτά τα θαυμαστά δημιουργήματα της διαχρονικής ανθρώπινης προσπάθειας να μην τεθούν στην υπηρεσία αυτής της νέας καπιταλιστικής συσσώρευσης, αφού αυτό

αποτελεί το ελιξήριο της οριστικής κυριαρχίας του κεφαλαίου, τουλάχιστον στο ορατό μέλλον. Αλλά αυτοί που πιστεύουν, και δικαίως, ότι η συλλογική προσπάθεια και έρευνα, η αναζήτηση νέων μορφών κοινωνικής πολιτικής, πολιτιστικής και οικονομικής οργάνωσης δημιουργεί τις καλύτερες συνθήκες καρποφορίας του ελεύθερου ανθρώπινου φρονήματος και της ανθρώπινης δημιουργίας, γιατί εφησύχασαν στις πρόσκαιρες εξουσιαστικές τους αυτοεπιβεβαιώσεις και δεν πρόβλεψαν τις συνιστώσες του μέλλοντος, φαλκιδεύοντας τα όποια επιτεύγματα του πολυδιαφημισμένου νέου τύπου ανθρώπου, ο οποίος εντέλει καταλαμβάνεται από ντελίριο στη θέα του όποιου υποβαθμισμένου αισθητικού ή καταναλωτικού δυτικού προϊόντος; Για να φθάσουν σήμερα στην αναμφισβήτητη παραδοχή της ανωτερότητας του υπερεθνικού κεφαλαίου και των μηχανισμών του και στην αναζήτηση τρόπων συνεργασίας μαζί του.

Δεν είναι, ως εκ τούτου, μόνον η αναγκαστική διαλακτικότητα, η υποχωρητικότητα και η ολοσχερής παραίτηση σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του κόσμου από ό,τι εκπροσωπούσε η λεγόμενη διεθνιστική αλληλεγγύη, που χαρακτηρίζει τους ισχυρούς παράγοντες του σοσιαλιστικού στρατοπέδου. Ακόμη σ' όλα αυτά πρέπει να προστεθεί σαν πλέον συγκεκριμένη συνέπεια της αλλαγής του τρόπου παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών η αμφισβήτηση και αυτής της δυνατότητας εργασίας και εκεί ακόμη που η κυριαρχία της εθεωρείτο αναμφισβήτητη. Μοιραία οδηγούμεθα στην εκλογίκευση, αναπροσαρμογή, αλλαγή της φύσης και του περιεχομένου της εργασίας, στην κοσμογονική δε αυτή επανεξέταση των παραγόντων της παραγωγής η θέση της εργασίας υποβαθμίζεται όλο και περισσότερο, αντιστρόφως ανάλογα με την αυξανόμενη χρησιμοποίηση της νέας τεχνολογίας. Εμφανίζονται φιλόδοξα προγράμματα αντιμετώπισης της αμείλικτης τεχνολογικής ανεργίας, που βασίζονται στην πλατιά εισαγωγή της τεχνολογίας και στη γενικευμένη επανεκπαίδευση και εξειδίκευση των εργαζομένων. Αλλά πλην των εγγενών δυσκολιών, η επιτυχία αυτών των προγραμμάτων είναι εκ των προτέρων περιορισμένη. Κάθε νέος τρόπος παραγωγής ενέχει τη νομοτέλεια της μεγαλύτερης συσσώρευσης και η αυτοματοποίηση της παραγωγής κυρίως επιδιώκει τη νέα μεγάλη συσσώρευση μέσω του περιορισμού της εργασίας και του κόστους της. Η διαρκής, άλλωστε, αναπαραγωγή νέας τεχνολογίας και η χρησιμοποίηση νέων, συνθετότερων και πολυπλοκότερων μέσων παραγωγής, που αντικαθιστούν πολλές ειδικότητες μαζί, με τη συνακόλουθη εκπληκτική μείωση του χρόνου παραγωγής, την ακρίβεια και πιστότητα των προϊόντων, δημιουργεί συνθήκες ασφυξίας της εργασίας. Η παραγωγή θα αρκεσθεί στην υψηλή εξειδίκευση, στην αναγκαία τεχνοδομή, που της είναι απαραίτητη για τη νέα ποιοτικότερη, αλλά και μεγαλύτερη παραγωγή και την καινούρια συσσώρευση. Είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς τι μπορεί να φέρει αυτή η επιδείνωση της θέσης της εργασίας στο συσχετισμό των δυνάμεων της παραγωγής. Τα προγράμματα της λελογισμένης, αλλά διαρκούς μίζεριας των μαζών, θα συμπληρωθούν από την αναγκαία πολιτιστική αλλοτρίωση από τις υπερεθνικές μονάδες παραγωγής πολιτιστικών προϊόντων, που συνδέονται άμεσα και προγραμματισμένα με τις τεράστιες οικονομικές, με τη στενή έννοια, επιχειρήσεις. Η κατάκτηση των μέσων παραγωγής θα φαντάζει πλέον παρωχημένος ιστορικός ρομαντισμός, που εκ των πραγμάτων αναιρείται. Και το ζήτημα της άνισης κατανομής του πολλαπλάσιου και καλύτερου πλούτου θα αναζητά τους δρόμους μιας νέας συναίνεσης, η οποία δεν φαίνεται ότι είναι εύκολο να επιβληθεί.

2. Οριστική η κυριαρχία των Υπερεθνικών Μηχανισμών

Αυτή η αναμφισβήτητη κυριαρχία των υπερεθνικών μηχανισμών προσδιορίζει και τα όρια δράσης των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων. Ό,τι αναζητείται ως λύση σήμερα είναι σε συντηρητική κατεύθυνση και ιδεολογία. Παίρνει σαν δεδομένη και αμετάκλητη την παρούσα ισορροπία δυνάμεων, αποδέχεται την πρωτοβουλία των κινήσεων του κεφαλαίου και των συσχετισμών του, θεωρεί αδιατάρακτη, ου μην, αλλά και αναγκαία την κυριαρχία των καθεστωτικών δυνάμεων και προτείνει διευθετήσεις οριακού χαρακτήρα. Μια προϊούσα ανησυχία και αδημονία πάλαι ποτέ φιλόδοξων ανατρεπτικών δυνάμεων να απορρίψουν τις επαναστατικές προκαταλήψεις και να γίνουν αποδεκτές από το θεσμικό πλαίσιο, παρατηρείται. Η λογική της ανατροπής αυτού του πλαισίου αντικαθίσταται από τη λογική της προσχώρησης του εκσυγχρονισμού και της εκλογίκευσης. Και αν στο παρελθόν το αντίπαλο ανατρεπτικό δέος κατόρθωνε, με την επαγγελία και απειλή των ρήξεων, να εκβιάζει από τον ταξικό αντίπαλο ένα μίνιμουμ κοινωνικών συναινέσεων, τώρα η επίτευξή τους εκφεύγει από τη σφαίρα της αναγκαιότητας και εντάσσεται στα αποθέματα της ισορροπίας της εκμετάλλευσης και των καλών προθέσεων των ισχυρών. Αν κάποιος για να επιβιώσει χρειάζεται να καταλάβει πολιτικό και ιδεολογικό χώρο άλλων, είναι βέβαιο ότι το σύστημα θα αισθανθεί ευχάριστη έκπληξη για τις ζωογόνες πνοές των φιλικών αριστερότροπων ανέμων. Η κοινωνία κάθε άλλο, όμως, παρά εξαφανίζει το ζωτικό χώρο που κάποτε εκάλυπταν. Οι κινήσεις στο πολιτικό εποικοδομημα, άλλωστε, δεν αντιστοιχούν πάντοτε στην οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική βάση, αφού η επάρκεια του πολιτικού υποκειμένου αποτελεί τον πλέον ενεργό κρίκο αυτής της νομοτέλειας. Η επιμονή στην εξυγίανση των θεσμών και στην ανάγκη διεύρυνσης της δημοκρατίας, σίγουρα δεν πρέπει να υποτιμώνται. Αρκεί να εντάσσονται σε ένα διαρκές πρόγραμμα εκδημοκρατισμού, όχι μόνο του πολιτικού εποικοδομήματος, αλλά κυρίως της κοινωνικής και οικονομικής βάσης. Και αυτό κάθε άλλο παρά είναι κατεύθυνση των καιρών.

3. ΕΟΚ: Κυριαρχία των Συντηρητικών

Και ενώ συντελούνται αυτές οι συνταρακτικές αλλαγές στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, στο λόμπυ των πρωταγωνιστών, των οποίων ακολουθεί ασθμαίνουσα η ομάδα των πλουσίων της ΕΟΚ, εμείς είμαστε ακόμη προσκολλημένοι στο λεκτικό ενός αόριστου και ατελέσφορου ευχολογίου. Στην Κοινότητα ολοκληρώνεται, επισημοποιείται και εμπεδώνεται η κυριαρχία των συντηρητικών, οι οποίοι μοιραία ολοένα και περισσότερο ενδιαφέρονται για τους ρυθμούς του υψηλού ανταγωνισμού με τις πρωταγωνίστριες του τεχνολογικού εξοπλισμού δυνάμεις, παρά για μια στοιχειώδη κοινωνική και οικονομική συνοχή. Οι επιλογές είναι οριστικές και το πλαίσιο, όπου ο κάθε εταίρος τοποθετείται, δεδομένο. Από εδώ και πέρα το μείζον ενδιαφέρον θα βρίσκεται στην ανάκτηση του χαμένου εδάφους των ισχυρών εταίρων, οι οποίοι έχοντας εξασφαλίσει την προνομιακή αγορά των ασθενών, θα ανοίξουν το βήμα και θα μεγιστοποιήσουν τις αποστάσεις. Και σ' αυτό το ρυθμό δεν φαίνεται ότι μπορεί να αντιδράσει η Ευρωπαϊκή Αριστερά.

4. Η Φιλοσοφία για το Λαϊκισμό και τις Συντεχνίες: Επινόηση του Συστήματος

Ήδη μια εσφαλμένη και επικίνδυνη εντύπωση, που παίρνει τις διαστάσεις θεωρίας καθολικής ισχύος, διαδίδεται. Συντονισμένα διάφοροι θύλακες, που κατ' όνομα μόνο διαφέρουν πολιτικά, καταφέρονται εναντίον των καθημαγμένων και εξασθενημένων, από τις περιπέτειες των κρατικών παρεμβάσεων και του κατακερματισμού, συνδικάτων και αποφαίνονται αξιωματικά ότι η βασική αιτία της κρίσης και της οικονομικής κακοδαιμονίας βρίσκεται στο συντεχνιακό και διεκδικητικό χαρακτήρα του λαϊκού κινήματος. Λησμονούν, όμως, ότι στις σύγχρονες κοινωνίες δεν υπάρχουν οι οικονομικές και παραγωγικές προϋποθέσεις δημιουργίας ομάδων εργαζομένων με απολύτως παγιωμένα και αυστηρά χαρακτηριστικά, που κατέχουν σταθερή, κεντρική και αδιαπραγμάτευτη θέση σ' αυτές. Σίγουρα δημιουργούνται συντηρητικές συσπειρώσεις αυτοάμυνας και αυτοσυντήρησης εμπρός στην επερχόμενη οικονομική, κοινωνική και τεχνολογική αλλοτρίωση, που προσπαθούν να διατηρήσουν το κεκτημένο επίπεδο ζωής. Και ασφαλώς υπάρχουν στρώματα με μεγαλύτερη διαπραγματευτική ισχύ σε σχέση με άλλα παρωχημένα και σταδιακά εξαφανιζόμενα. Η επίκληση του επιπέδου τους, όμως, δεν παρέχει στους εξουσιαστικούς μηχανισμούς το ιδεολογικό άλλοθι της προς τα κάτω εξίσωσης και της εξομοίωσης της εξαθλίωσης, ούτε αποτελεί επαρκές πολιτικό επιχείρημα για την κατάλυση και του στοιχειώδους κοινωνικού κράτους, της αποικοδόμησης της προστασίας της εργασίας και της ελαστικής της ρύθμισης. Αυτοί που θέλησαν να κάνουν πολιτική μέσω του κράτους και των οικονομικών του δραστηριοτήτων για να προωθήσουν τις πρόσκαιρες, απρογραμμάτιστες και αφερέγγυες επιλογές των διαφόρων οικονομικών συμφερόντων μιας αστικής τάξης με θολά εθνικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, ας αναζητήσουν αλλού τις αιτίες της καθυστέρησης.

5. Για Ποιόν η Συναίνεση;

Σ' αυτά τα πλαίσια εκτυλίσσεται και η αναζήτηση μιας νέας κοινωνικής συναίνεσης, όπου η έχουσα τύψεις συνειδήσεως εργατική τάξη και οι καινούριες στρατιές των ανέργων, προς τους οποίους τα ομοιάζοντα με πένθιμο ψαλμό ευχολόγια περισσεύουν, απολογούνται και ζητούν συνγνώμη για την «αποσταθεροποιητική» και «παράλογη» συντεχνιακή τους δράση και οι ομάδες των εκσυγχρονιστών επιβάλλουν προγράμματα διαρκούς οικονομικής πειθαρχίας και μιζέριας. Κολακεύονται από το συγχρωτισμό στα επουσιώδη με τους ισχυρούς και επαγγέλονται αριστερότροπα φανταστικές συγκλίσεις. Η εκπληκτική υποχωρητικότητα της προηγούμενης κυβέρνησης σε συνδυασμό με τις λεκτικές αντιστάσεις και δονκιχωτικούς ηρωισμούς εχάραξε ένα δρόμο χωρίς επιστροφή. Το ζητούμενο είναι, βέβαια, αν αυτή η πλήρης και ασφικτική θεσμοθέτηση των ταξικών αγώνων σε συνδυασμό με την ελαστικότητα ως προς την εξασφάλιση και προστασία της εργασίας, που επαγγέλεται ο προωθούμενος περίφημος «χάρτης των κοινωνικών δικαιωμάτων», θα περάσει ή θα βρει ισχυρές αντιστάσεις στις μάξες. Γιατί, παρά την προϊούσα αποσυνδικαλιστικοποίηση και αποπολιτικοποίησή τους και το ζήτημα της τεχνολογικής ανεργίας και το θέμα της εργασιακής απορρύθμισης, βάλει ευθέως κατά του οικονομικού της επιπέδου σε όλες τις χώρες και όχι μόνο σ' αυτές του ευρωπαϊκού Νότου. Η δημιουργία εντάσεων και κοινωνικών εκρήξεων δεν αποτελεί δυσάρεστη προφητεία, που η επαλήθευσή της παραπέμπεται στο αόριστο μέλλον.

6. Νέοι Όροι για τη Δράση του Κινήματος

Οι ορατές, πλέον, αυτές προβλέψεις θέτουν νέα τεράστια προβλήματα στο εργατικό και λαϊκό κίνημα. Οι σημερινές οργανωτικές, λειτουργικές και πολιτικές του περιχαρακώσεις και αρχές, σίγουρα, δεν ανταποκρίνονται στα καινούρια δεδομένα και πρέπει να ξεπεραστούν. Σε μια διαδικασία εξέλιξης των ταξικών αγώνων με άλλα, περισσότερο αποτελεσματικά, μέσα εκ μέρους του ταξικού αντιπάλου, αυτό δεν μπορεί να σηκώνει τα παλαιά λάβαρα. Με επίγνωση ότι η πρωτοβουλία των κινήσεων δεν είναι δική του και με απόλυτη συναίσθηση ότι και αυτή η νομιμοποιητική βάση της κοινωνικής του ύπαρξης και οργάνωσης, η εργασία, τίθεται υπό αμφισβήτηση, πρέπει να αναλάβει μια διαρκή εκστρατεία συνειδησιακής εγρήγορσης και πολιτιστικής ανέλιξης. Με νέα πλατιά και αυτόνομα συνδικάτα, με μια νέα στρατηγική αντίληψη για το ρόλο της Αριστεράς, που τα καινούρια της πολιτικά υποκείμενα θα ξεπεράσουν τις παλιές θέσεις για πλήρη έλεγχο της παραγωγής και θα στοχεύσουν κυρίως σε ένα νέο καταμερισμό, που θα αντιμετωπίσει τον κίνδυνο της άνισης κατανομής, με νέες ηγεσίες και σύγχρονες αντιλήψεις, δεν έχει άλλο δρόμο να ακολουθήσει παρά αυτόν που αντιμετωπίζει τον αντίπαλο στις δικές του διαστάσεις και επιδιώξεις. Μια ανασύνταξη των στόχων του και μια επαναδιατύπωση των επιλογών του δεν μπορεί παρά να περιλαμβάνει τη μείωση των ωρών εργασίας με τη διατήρηση ή και αύξηση του μισθού (ο αυξανόμενος παραγόμενος πλούτος το επιτρέπει) και την εξασφάλιση δουλειάς για όλους και αν αυτό δεν επιτυγχάνεται, την εξασφάλιση ενός ανεκτού επιπέδου διαβίωσης για τους ανέργους. Ένα καινούριο κοινωνικό συμβόλαιο δεν μπορεί ποτέ να ξεκινήσει και δεν ξεκίνησε ποτέ στην ιστορία με βάση τη φιλανθρωπία των ισχυρών. Η πλειονότητα της αγοράς των μαζών θα πρέπει κάποτε να αντιληφθεί ότι χωρίς αυτήν η οικονομία παραμένει ένας απλός σχεδιασμός. Και ότι η δυναμική της αντίστασης, η οργάνωση και η παρέμβαση της μπορεί να αλλάξει τους όρους του πολιτικού παιχνιδιού. Τώρα που η οικονομία έχει θέσει την πολιτική λειτουργία σε δεύτερη μοίρα, είναι καιρός το λαϊκό κίνημα να καταξιώσει την πολιτική και να επιβάλλει τους όρους του, σε ένα παιχνίδι που ποτέ δεν είναι εκ των προτέρων χαμένο.

7. Η Χρεωκοπία της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας

Σήμερα οι συνθήκες έχουν συνταρακτικά μεταβληθεί. Ο καπιταλισμός, σε ένα ανώτερο στάδιο ανάπτυξης, ανατρέπει τα κλασικά κριτήρια και πρότυπα, υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα, ξεπερνώντας έτσι μια από τις κύριες αιτίες ενδοταξικών συγκρούσεων. Γίνεται απρόσωπος, ανώνυμος, υπερεθνικός. Κρατώντας και αναπαράγοντας σχεδόν αποκλειστικά την τεχνολογία, ανανεώνει τις μεθόδους παραγωγής και προσφοράς υπηρεσιών και διαμορφώνει το καταναλωτικό πρότυπο σύμφωνα με τα ερευνητικά του προγράμματα.

Υπερεθνικά καπιταλιστικά, χρηματιστηριακά και πιστωτικά κέντρα και υπηρεσίες, προωθούν τις αξιωματικές τους αποφάσεις στα εθνικά όργανα της αφυδατωμένης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Νέες εργασιακές συνθήκες διαμορφώνονται, με κύριο χαρακτηριστικό την αποξένωση της εργατικής δύναμης —ακόμη και σε κλασικούς βιομηχανικούς κλάδους— από την παραγωγή. Τώρα δεν έχουμε μόνο την αποξένωση του εργαζομένου από το προϊόν του μόχθου του. Το σύστημα παραγωγής τού αρνείται τη συμμετοχή του, την ίδια τη νομιμοποιητική του βάση στην κοινωνική οργάνωση. Τα κλασικά συνδικαλιστικά και πολιτικά όπλα ακυρώνονται. Όλοι αναζητούν τεχνο-

λογία, αγοράζουν τεχνολογικά προγράμματα, συνάπτουν συμφωνίες τεχνολογικής συνεργασίας, χωρίς ταξικά ταμπού.

Η επανάσταση στέκεται αμήχανη, επιβραδύνει τους ρυθμούς της και παίρνει την τεχνολογική της ανάσα κάνοντας μια εύθραστη, αλλά εύλογη ανακωχή με τον ταξικό αντίπαλο. Το παιχνίδι εξελίσσεται σε ένα χώρο που κάθε άλλο παρά μειονεκτεί. Για πρώτη φορά εμφανώς και δεδηλωμένα συμπτώματα της «ελεύθερης» οικονομίας εμφανίζονται σε κλειστές κοινωνίες. Η τεχνολογία είναι κάτι πιο βαθύ από μια μέθοδο παραγωγής. Όποιος την αγνοεί μπαίνει στο περιθώριο. Κι όποιος την θέλει κάνει τους αναγκαίους συμβιβασμούς. Όρια στην αποδοχή των προϊόντων της δεν υπάρχουν. Η ατέρμονη σειρά της παραγωγής καθοδηγεί την κατανάλωση και διαμορφώνει συνειδήσεις. Η ψευδαισθηση της επιλογής λογίζεται σαν αναφαίρετη ελευθερία, που πρέπει να φυλάσσεται ως κόρη οφθαλμού. Οι αντιστάσεις είναι μάταιες και περιττές. Ο πυρήνας της συνειδησης ετεροκαθορίζεται και ο άνθρωπος μέσα στη γενικευμένη ομοιομορφία είναι περισσότερο μόνος, δηλαδή λιγότερο αποτελεσματικός επαναστάτης.

Οι θεσμοί της αστικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, παρότι ανανεώνουν κατά καιρούς την ελκτική τους δύναμη με τη συνδρομή επιβαλλόμενων αυταρχικών καθεστώτων, έχουν χρεοκοπήσει. Τα εθνικά κοινοβούλια, τα πολιτικά κόμματα, τα συνδικάτα, αν δεν δρουν σαν όργανα ή αντιπρόσωποι υπερεθνικών κέντρων, αδυνατούν να λάβουν πρωτογενείς αποφάσεις. Ο ρόλος τους, περισσότερο διεκπεραιωτικός, εξαντλείται στη ρύθμιση επιμέρους θεμάτων ενός δεδομένου πλαισίου. Στην πατρίδα μας σίγουρα έχουν χάσει ακόμη και τη δυνατότητα του αξιόπιστου διαμεσολαβητή.

8. Η «Σφαγή» του 1992

Με τους ελληνικότατους νόμους της κοινωνικής αδράνειας γραμμένους με αρκετό αριστερό χρώμα, οδεύουμε με βεβαιότητα στη «σφαγή» του 1992.

Δεν γνωρίζω από πού αντλούν τις αισιόδοξες πληροφορίες τους συμπαθείς κατά τα άλλα «δυνάμει εταίροι» του Συνασπισμού της Αριστεράς και άλλοι οικονομολογούντες πολιτικοί και πολιτικολογούντες δημοσιολόγοι, που ορίζουν την ευτυχία περίπου σαν συνώνυμο αυτής της χρονολογίας. Γιατί οι εκτιμήσεις επίσημων ξένων κύκλων και όχι κατ' ανάγκην τοποθετημένων με την πλευρά της «υπό σφαγήν αγέλης» των εργαζομένων, όργανα σοβαρά που προωθούν για τα ομολογημένα δικά τους συμφέροντα την ενιαία αγορά, όταν μιλούν για την Ελλάδα κινούν με άκρατη συγκατάβαση το κεφάλι τους.

Ανεξάρτητα από τη θέση που έχει ο καθένας για την ΕΟΚ, αυτή η εναρμονισμένη σκόπιμη σιωπή στα ήδη γνωστά πορίσματα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, του ΟΟΣΑ, του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, της Διεθνούς Τράπεζας, της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων, αποτελεί ένοχη στάση που προσδιορίζει και τους πολιτικούς χαρακτηρισμούς. Όσοι είχαν τη θέληση να ερευνήσουν, να αναζητήσουν και να μάθουν κάτι περισσότερο από τα θολά ελληνικά ιδεολογήματα, ερμήνευσαν την προ μηνών αντιενωτική έκρηξη της κυρίας Θάτσερ όχι σαν εκδήλωση στείρου εθνικισμού και αγγλικού φλέγματος, αλλά σαν συνειδητή στάση του αγγλικού κοινωνικού και οικονομικού σχηματισμού, που ενώ είναι συγκροτημένος και αναπτυσσόμενος, στηριζόμενος σε παράδοση αιώνων και ισχυρά χαρακτηριστικά, εν τούτοις διαβλέπει την επερχόμενη μεγέθυνση του χάσματος αναπτυσσόμενου Βορρά-υπανάπτυκτου Νότου και αρνείται να συμμετάσχει στη διατροφή των εκατομ-

μυρίων φτωχών και ανέργων του Νότου, έστω και αν αυτό έχει αντάλλαγμα την πολιτική επικυριαρχία του Βορρά πάνω στο Νότο.

Η οικονομική, τεχνολογική, αμυντική υπερδύναμη, που δημιουργεί το Διευθυντήριο, θα επιδιώξει να κερδίσει το χαμένο έδαφος έναντι των άλλων οικονομικών, στρατιωτικών, κ.λπ. υπερδυνάμεων, στα πλαίσια της νέας παραγωγικής αναδιάρθρωσης και αποικιοποίησης των χωρών του λεγόμενου Νότου. Τώρα, όμως, που η υποβάθμιση των φτωχών χωρών αυξάνεται, οι ανισότητες μεταξύ των διαφόρων περιοχών μεγεθύνονται, που πολλές παραδοσιακές κατηγορίες εργαζομένων εξαφανίζονται και η ανεργία τείνει να γίνει ενδημικό φαινόμενο, που συνδέεται άμεσα και αναπόδραστα με τις νέες μεθόδους παραγωγής και συσσώρευσης πλούτου, με την ελάχιστη συνδρομή της εργατικής δύναμης, δεν υπάρχουν περιθώρια για αγοραία ιδεολογήματα περί ευρύτατων «παραδείσων και προκλήσεων».

9. Η Κρίση της Αριστεράς

Η ανυπαρξία ενιαίας στρατηγικής είναι πολλαπλά βλαπτική και για τα αριστερά κόμματα και τους λαούς. Οι ρυθμοί της ευρωπαϊκής ενοποίησης έχουν επιταχυνθεί. Το διευθυντήριο έχει ξεκαθαρίσει το εσωτερικό μέτωπο και έχει επικρατήσει πλήρως. Οι υπερεθνικοί χρηματοπιστωτικοί και τεχνολογικοί οργανισμοί έχουν επιβάλλει τους όρους τους, χωρίς σημαντικά εμπόδια και με την ανοχή των χωρών του αποικοδομούμενου υπαρκτού σοσιαλισμού. Η αναπροσαρμογή του κεφαλαίου στις νέες και διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες παραγωγής, απόλυτα ελεγχόμενες από αυτό, οδηγεί σε νέες μορφές υψηλότερης συσσώρευσης. Η αυτοματοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας, η εισαγωγή ολοένα και εξελισσόμενων μεθόδων μαζικής παραγωγής ποιοτικότερων προϊόντων εναλλακτικής μορφής, η υπερκατανάλωση, η διαφήμιση, η τεχνολογικά υποστηριζόμενη πολιτιστική αλλοτρίωση από τις μεγάλες εταιρίες παραγωγής πολιτιστικών προϊόντων, έχουν οδηγήσει τις μάζες σε μια στάση παθητικής αποδοχής. Το δικαίωμα προς εργασία αμφισβητείται και το φάσμα της τεχνολογικής ανεργίας σχηματίζεται υπεράνω του ευρωπαϊκού ορίζοντα. Μια παρατεταμένη περίοδος αποσυνδικαλισμού έχει εξασθενήσει τα συνδικάτα και, προϊόντος του τεχνολογικού χρόνου, υποθάλπει τη συνταρακτική αναδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων, αντίθετα προς κάθε έννοια κοινωνικού συμβολαίου. Ήδη, διαφαίνεται η προοπτική που η κοινωνική ένταξη και επιβίωση του πολίτη δεν θα αφήνει περιθώρια ελεύθερης επιλογής και θα γίνεται με καθαρά κριτήρια επιχειρησιακής ωφελιμότητας.

Αυτή η ζοφερή προοπτική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δεν αμφισβητείται πλέον από κανέναν έγκυρο αναλυτή. Πολύ περισσότερο δεν αμφισβητείται η διαφαινόμενη συρρίκνωση των παραγωγικών δυνατοτήτων του Ευρωπαϊκού Νότου σε σχέση με το Βορρά και η παραπέρα υποβάθμιση του στον ευρωπαϊκό καταμερισμό της εργασίας. Οι σοσιαλιστές σταμάτησαν να πιπιλίζουν την καραμέλλα της σύγκλισης των οικονομιών βλέποντας ότι οι αποστάσεις, όχι μόνο δεν καλύπτονται, αλλά μεγεθύνονται κατά γεωμετρική πρόοδο. Οι Ευρωπαίοι δεν βλέπουν πλέον στην ολοκλήρωση τους ιδεολογικούς τους παραδείσους. Οι θεωρητικοί της πρόκλησης του 1992 ομιλούν αφελώς για ατελή προετοιμασία και δυσκολίες προσαρμογής στους γρήγορους ρυθμούς της.

Και μπρος σε αυτές τις αναπότρεπτες εξελίξεις ο ελληνικός κοινωνικός και πολιτικός σχηματισμός βρίσκεται σε κατάσταση αποσύνθεσης, ιδεολογικής αποσυγκρότησης, έρμαιος αναχρο-

νιστικών δομών και παρωχημένων ηγεσιών. Μια καινούρια, καθοριστική και μόνιμη υποβάθμιση της χώρας και του λαού επέρχεται χωρίς καμιά ουσιαστική αντίσταση. Οι ισχυροί νομισματοπιστωτικοί οργανισμοί έχουν προσδιορίσει τις επιλογές τους για τη χώρα μας στα πλαίσια μιας συνολικής καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης. Εμείς, όμως, δεν έχουμε ακόμη επιλύσει τα προβλήματα της πολιτικής ομαλοποίησης. Και δυστυχώς, μετά δύο μεγάλες περιόδους μονοκομματικής διακυβέρνησης από το συντηρητικό και το δημοκρατικό πατερναλισμό, που οδήγησαν σε μια φεουδαρχική και αξιόποινη διαχείριση του συστήματος, δεν έχει δημιουργηθεί αξιόπιστη εναλλακτική λύση. Και κυρίως δεν έχει σχηματισθεί το ξεκαθαρισμένο και φερέγγυο πολιτικό σχήμα της Αριστεράς για να αναλάβει το μεγάλο έργο της ανασυγκρότησης, της προετοιμασίας και της αντίστασης της χώρας εμπρός στην επερχόμενη «σφαγή του 1992». Ήδη διαφαίνεται μια μακρά περίοδος συντηρητικής αποκατάστασης μέσα σε ατμόσφαιρα δύσοσμων αναθυμιάσεων που εξέπεμψε το κάποτε ελπιδοφόρο ΠΑΣΟΚ.

Και η εργατική τάξη, με την ευρύτατη έννοιά της, βρίσκεται σε έναν ωκεανό σύγχυσης, ανεργιάς στα σημεία των καιρών, χωρίς έναν μακροπρόθεσμο σχεδιασμό κοινωνικής οργάνωσης και πολιτικής συμπεριφοράς. Τα πολιτικά υποκείμενα του χώρου της, που υποτίθεται ότι ομιλούν για λογαριασμό της, είναι ξεπερασμένα από τις εξελίξεις ... Αναπαράγονται έξω και πέρα από τις μάζες, σε μια προσπάθεια μίζερης αυτοσυντήρησης. Προσπαθούν να επιβεβαιώσουν την ύπαρξή τους στην επιδίωξη ενός ρυθμιστικού ρόλου σε επίπεδο εποικοδομήματος της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, χωρίς τις εγγυήσεις της σοσιαλιστικής προοπτικής, την οποία, σαν ετερόφωτα, δεν είχαν επεξεργασθεί, ώστε να παρουσιάσουν την πειστική ελληνική εκδοχή της. Και τώρα που τα πρότυπα αμφισβητούνται και καταρρέουν, αντί να αποδυθούν σε έναν αγώνα κοινωνικής, ιδεολογικής και πολιτικής σύνδεσης με τις μάζες και τα προβλήματά τους, προσπαθούν να διασωθούν σε ένα παιχνίδι κοινοβουλευτικής συμμετοχής σαν συμπληρωματικές δυνάμεις. Αδύναμα να αμφισβητήσουν τις παραδοσιακές εξαρτήσεις της χώρας και τις σύγχρονες επιλογές της άρχουσας τάξης, αρκούνται σε επιφανειακές συμμαχίες και ανώδυνες πολιτικές πλατφόρμες μέσα σε ένα μικροπολιτικό πλαίσιο άνευ προοπτικής.

10. Η «Κοινωνική Χάρτα»

Για την πρόληψη των αναμενόμενων κοινωνικών εκρήξεων και ανακατατάξεων προωθείται ένα σχέδιο που, ενώ φέρει το φιλόδοξο τίτλο «Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων», δεν είναι παρά ένα πλαίσιο συναίνεσης, χαλιναγώγησης και καταστολής των εργατικών αγώνων. Τα «κοινωνικά δικαιώματα των εργαζομένων» περιγράφονται υπό τύπον ευχής, χωρίς συγκεκριμένες δεσμεύσεις για την εφαρμογή τους και κυρώσεις για τη μη εκπλήρωσή τους. Κινούνται σε ένα κενό πραγματικότητας και υποκρύπτουν την υποκριτική διάθεση των ισχυρών κυρίως εταίρων. Γιατί, αν κάτι θα λειτουργήσει και θα αποδώσει με την αφαίρεση όλων των εθνικών φραγμών και προστατευτικών ρυθμίσεων, είναι οι αδυσώπητοι νόμοι της αγοράς εργασίας και η αποικοδόμηση του ασφαλιστικού πλέγματος. Έτσι, μια προσεκτικότερη μελέτη της λεγόμενης Χάρτας αποκαλύπτει ότι μάλλον περιγράφει τους όρους υποταγής των εθνικών εργατικών κινημάτων (και κυρίως αυτών που με το δυναμισμό τους είναι σε θέση ακόμη και να αμφισβητήσουν τις κυρίαρχες επιλογές

και να προξενήσουν ρωγμές στο σύστημα), ή επί το επικεικότερον τους όρους ενσωμάτωσής τους στους κυρίαρχους μηχανισμούς της ΕΟΚ.

Αυτή η επισημοποίηση της Κοινοτικής νομιμότητας της εργατικής τάξης αποτελεί ήττα του εργατικού και συνδικαλιστικού κινήματος. Η δειλή και ευχετική περιγραφή κάποιων αφυδατωμένων δικαιωμάτων, υποκρύπτει τη σιδηρά εργασιακή πειθαρχία και τους κανόνες εκμετάλλευσης ενόψει του 1992. Δεν προωθεί νέες ευνοϊκές ισορροπίες και αγνοεί παντελώς νέους στρατηγικούς στόχους, όπως π.χ. 30-35 ώρες εργασίας την εβδομάδα, πλήρη μισθό εφόρου ζωής για κάθε άνεργο, αύξηση των συντάξεων και των λοιπών κοινωνικών παροχών.

Αποτελεί σύμπτωμα υπανάπτυξης του ελληνικού εργατικού κινήματος να περιμένει ως «μάννα εξ ουρανού» τη Χάρτα για τα Κοινωνικά Δικαιώματα. Και δυστυχώς πολλοί καθοδηγητές των εργατικών αγώνων δεν έχουν ακόμη αντιληφθεί τους κινδύνους που περικλείει αυτή η υπερεθνική, απόλυτη, θέσμιση του ταξικού αγώνα. Αντί να βαυκαλιζονται με τις ψευδομεγαλοϊδεατικές εκδηλώσεις του πολιτικού μας επαρχιωτισμού, θα ήταν χρήσιμο να αγωνισθούν για την οικοδόμηση ενός αρραγούς εργατικού μετώπου στο εσωτερικό, που θα κατοχυρώνει την ιδιαιτερότητά του μέσα στις εθνικές οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Το εργατικό κίνημα είναι σκόπιμο να κάνει μια τεκμηριωμένη διορατική και εύστοχη ανάλυση-αποκάλυψη της περιφημης Χάρτας και να την απορρίψει. Να δώσει πρωτίστως εθνική διάσταση στις συγκρούσεις στην περιφέρεια, για να μη χάσει το νόημα των ταξικών του αγώνων, να απεγκλωβισθεί από τα καθοδηγητικά πλαίσια των πολιτικών δυνάμεων, ώστε να αυτονομηθεί και αυτοπροσδιοριστεί, να αναπροσανατολίσει τη δράση και το περιεχόμενο των αιτημάτων του.

11. Το Νέο Εργατικό Κίνημα: Προτεραιότητες

Το παγκόσμιο εργατικό κίνημα βρίσκεται στο κρισιμότερο σημείο των μεταπολεμικών χρόνων. Η μη αποτελεσματική του αντίδραση δεν αναβάλλει απλά την καπιταλιστική υπέρβαση για το μέλλον, όταν οι συνθήκες, στη διαμόρφωση των οποίων αυτό δεν συμβάλλει, οδηγεί στην πλήρη υκοταγή και εξουθένωσή του. Η άρνηση προσαρμογής το οδηγεί από μέρα σε μέρα όλο και σε πιο χειρότερη θέση.

Το ζητούμενο είναι πώς θα επιτύχει τον έλεγχο, τη διαχείριση και την παραπέρα ανάπτυξη και τελειοποίηση των νέων μηχανών, που παράγουν περισσότερο από πριν πλούτο. Έναν πλούτο που δεν ανήκει πια σ' αυτούς που τον δημιούργησαν (εργαζόμενοι), που παράγεται όμως από τα δημιουργήματα του ανθρώπου (μηχανές). Που δεν βρίσκεται στα χέρια των πολλών, αλλά κάτω από τον απόλυτο έλεγχο και διαχείριση των υπερεθνικών πολιτικών και οικονομικών κέντρων.

Η μόνη ρεαλιστική, αλλά και μακροπρόθεσμη πρόταση επιβίωσης και ανάπτυξης του εργατικού κινήματος στις νέες δυσμενείς συνθήκες, που διαμορφώνονται, πρέπει να περιλαμβάνει:

1) την προώθηση εσωτερικού ενωτικού μετώπου στη βάση των προβλημάτων και ανάπτυξης ταξικών συμμαχιών και ισορροπιών στην Ευρώπη με στόχο τη βελτίωση της θέσης του·

2) την αγωνιστική διεκδίκηση μορφών συμμετοχής στο μεγαλύτερο πλούτο που παράγεται και προκαλεί τη νέα συσσώρευση·

3) την κατοχύρωση 30-35 ωρών δουλειάς, με παραπέρα προοπτική μείωσης την εβδομάδα, χωρίς αντίστοιχη μείωση των μισθών και θεσμοθέτηση πλήρους μισθού κατά τη διάρκεια της ανα-

γκαστικής ανεργίας. Αυτή η πρόταση έχει το πλεονέκτημα ότι αναπτύσσει την εργατική παρέμβαση στις νέες συνθήκες, χωρίς να υποβαθμίζει την εργασία και το εργατικό κίνημα στο νέο καταμερισμό. Δεν θέτει σαν προτεραιότητα του κινήματος τη θέσπιση μορφών συμμετοχής των εργαζομένων στην παραγωγική διαδικασία, γιατί αυτός ο στόχος, όσο και αν είναι και θεωρείται ακόμη η πεμπτουσία της εργατικής διεκδικητικής Ορθοδοξίας, είναι ανεδαφικός και ατελέσφορος στις νέες συνθήκες παραγωγής, όπου η ταχύτητα και η ακρίβεια των αποφάσεων σε συνδυασμό με το σύνθετο, την πολυπλοκότητα και την υπερεθνικοποίηση των προβλημάτων, απαιτεί τη δράση των λίγων και εκλεκτών της συμμαχού του κεφαλαίου τεχνοδομής και όπου η γενικευμένη εργασία τίθεται υπό αμφισβήτηση.

Επομένως η επιθετική πολιτική πρέπει κυρίως να αναπτυχθεί στο πεδίο του μεγαλύτερου σύγχρονου προβλήματος της άνισης κατανομής και όχι τόσο στο ξεπερασμένο συμμετοχικό πεδίο. Γιατί, αν η τεχνολογία διανοίγει μια μεγάλη δυνατότητα για την εργατική τάξη, είναι η διεκδίκηση λιγότερης δουλειάς, καλύτερου μισθού, αξιοποίηση του περισσότερου ελεύθερου χρόνου και απόλαυση των αγαθών και των αποτελεσμάτων της συσσωρευμένης γνώσης και έρευνας της ατέλειωτης και αδικαιώτης σειράς των γενεών, δηλαδή της τεχνολογίας, που σαν το ανώτερο δημιούργημα της ιδιοποιημένης υπεραξίας, δεν παύει να αποτελεί περιουσία των λαών.

Παράλληλα, επιβάλλεται μια νέα στρατηγική. Από αυτήν τη νέα στρατηγική του εργατικού κινήματος, που πρέπει να οδηγήσει και στη συγκρότηση νέων, ευέλικτων, επιθετικών υποκειμένων συνδικαλιστικής και πολιτικής δράσης, προκύπτουν οι πιο κάτω άμεσοι στόχοι για το εργατικό κίνημα:

α) Ενότητα του κόσμου της εργασίας (εργαζόμενοι, άνεργοι, οικοκυρές, συνταξιούχοι, νέοι, κ.λπ.) στη βάση των προβλημάτων, των σημερινών και κύρια των μελλοντικών. Εμπρός στις κοσμογονικές αλλαγές και την ανάγκη για κοινή αντιμετώπιση όλες οι άλλες διαφορές φαντάζουν σαν απλά, αφελή ή ύποπτα προσχήματα. Δεν υφίσταται θέμα σύγκλισης των συστημάτων.

Το προνόμιο της παραγωγής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας δεν μπορεί να υπάρχει εσαεί στα καπιταλιστικά υπερεθνικά κέντρα. Γιατί τότε τίθεται θέμα συμβιβασμού με τους όρους, που αυτά θέτουν.

β) Άρνηση και ακύρωση της εφαρμογής των «εναλλακτικών» μορφών εργασίας (ελαστικό ωράριο, τέταρτη βάρδια, δουλειά με το κομμάτι - φασόν, νυχτερινή εργασία, προσυνταξιοδοτικό καθεστώς, κ.ά.) με τους όρους που τις προωθούν οι κυρίαρχοι υπερεθνικοί και εθνικοί μηχανισμοί.

Η επίκληση της ταξικής αλληλεγγύης προς τους ανέργους συναδέλφους, που θα αυξηθούν εκρηκτικά στα επόμενα χρόνια, η οποία πρέπει να εκδηλωθεί με παραίτηση από τα κεκτημένα, αποτελεί στείρο λαϊκισμό και απαράδεκτη πρόκληση.

Την ανεργία θα την πληρώσουν αυτοί που την προκαλούν ή σκόπιμα τη διατηρούν. Το εργατικό κίνημα δεν κατάφερε αυτό να το αποδείξει με τους αγώνες τους.

γ) Δραστική μείωση των ωρών εργασίας χωρίς αντίστοιχη μείωση του μισθού, ώστε και ο ελεύθερος χρόνος να αυξηθεί και μια νέα, πιο ευνοϊκή, κατανομή να προκύψει με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

δ) Κοινωνικός μισθός για όλους ανεξάρτητα από την κατοχή ή όχι κάποιας θέσης εργασίας ή απασχόλησης.

ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Μητρόπουλος, Α. (1989), «Θεωρητικά Ζητήματα του Συνδικαλιστικού Κινήματος», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα / Κομοτηνή.

Μητρόπουλος, Α. (1989), «Η Κρίση της Πολιτικής στην Ελλάδα 1985-1989», Εκδόσεις Αφοί Τολίδη, Αθήνα .

Μητρόπουλος, Α. (1989), «Το 1992 και το Εργατικό Κίνημα», Εκδόσεις Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1989.